

judant nereikėtų pamiršti. Ji ne tiktai filosofiniu požiūriu pagrindžia dar D. Saukos nurodytą būtinybę „tautosaką interpretuoti antropologiškai, pripažįstant šandien neginčijamą antropologijos epistemologinį autoritetą“⁷, bet ir siūlo pačią tinkamiausią ir, ko gero, perspektyviausią šiuo atžvilgiu antropologijos kryptį – naratologiją, ypač fenomenologinę.

Apskritai reikia pažymėti, kad ne tik ir net ne tiek pagal cituojamus autorius, kiek pagal prieigą ar bendriausią laikyseną J. Jonutytės knyga priskirtina fenomenologiniams tyrinėjimams. Lietuvoje tokio pobūdžio monografijų dar stokojame, tad fenomenologinis tradicijos aptarimas – be galo sveikintinas dalykas. Juo labiau kad tekstas parašytas tikrai profesionaliai, aiškiai, įžvalgiai ir įdomiai. Sakyčiau, kad autorei pavyko puikiai suderinti teorinį filosofinį pagrindimą ir praktinių nūdienės humanitarikos problemų sprendimus ar bent tokių sprendimų paieškos gaires, todėl visiems, kam tokios gairės įdomios, būtinai patarčiau knygą perskaityti.

Lina Būgienė

„GYVŪNŲ“ SERIJOS KNYGA, SKIRTA PELĖDOMS

Elegantišką Desmondo Morriso knygą* „Reaktion Books“ (nepriklausoma leidykla, įsikūrusi Londone ir daugiausia publikuojanti novatoriškus leidinius iš kultūros bei meno istorijos) išleido 2009 metų lapkritį nedidelio formato leidinių serijoje, pavadintoje „Gyvūnai“ (*Animal*). Šią seriją redaguoja Jonathanas Burtas. Išties nuos-

tabi mintis – bent kai kuriems gyvūnams skirti po nedidelę knygėlę. Ir ne tik katei arba arkliai, bet ir varnai, vėžliui, žirafai ir drambliui; net tarakonas ir blusa bus parašyti atskiruose tomuose. Nors kiekvieno tomo išėities taškas vis kitas, visus leidinius vienija bendras siekis: sutelkti atskiroms gyvūnų rūšims skirtus esė iš kultūros istorijos. Prieš pelėdoms skirtą knygą išėjo daugiau nei trisdešimt kitų tomų, o planuojama – dar apie tuziną. Nuostabu, kaip redaktoriui pavyko rasti penkiasdešimt skirtingų gyvūnų žinovų! Tačiau akivaizdu, kad jam pasisekė. Aišku, kokybės požiūriu tomai gali šiek tiek skirtis. (Beje, tas pats leidėjas publikuoja panašias serijas, skirtas maistui, kokteiliams ir pan. Taigi kiekvienas autorius atsiduria ne dykynėje, o naujai statomame mieste su jau pradėtomis tiesi pagrindinėmis gatvėmis, tad gali užmesti akį į panašias – sėkmės sulaukusias – knygas.)

Jei paklaustume savęs, kiek reikšmingų gyvūnų nusipelno būti kultūros istorijos požiūriu aptarti atskiromis knygomis, ko gero, pirmiausia išvardytume kokius dvylika. Į tą pulkelį įeitų šuo, katė, arklys, jautis, kiaulė, liūtas, koks nors paukštis, žuvis, galbūt dar – lokys, vilkas arba lapė, gal net bitė. Tačiau, perskaitę „Reaktion Books“ išleistų tomų sąrašą, netrunkame suprasti, kad neatsiejamą mūsų kultūros dalį sudaro kur kas daugiau gyvūnų: jais mintame, naudojames kaip energijos šaltiniais, grožimės arba jų bijome, o gal paprasčiausiai laikome mielais augintiniais arba heraldiniais simboliais. Į galvą tuoj ateina daugybė įdomiausių gyvūnų: ir darbštuolė skruzdėlė, ir nuodingoji gyvatė, ir kilnūs sakalas, ir gardžioji lašiša, ir nebylė gulbė giesmininkė, ir tobulasis žudikas ryklys, ir baikštūs kiškis (keistu būdu susijęs ne tik su Velykų zuikiu, bet ir su margučiais), ir šurpą keliantis voras ar puošnioji plauštinė;

⁷ Ten pat, p. 426.

* Desmond Morris. *Owl*, London: Reaktion Books, 2009. – 224 p. (www.press.uchicago.edu).

tarp jų pasitaiko ir visiškų nykštukų, kaip kokia nors musė arba bitė, ir tikrų milžinų, kaip banginis arba dramblys. Iš pradžių idėja po atskirą knygą skirti medūzai arba austrei galėtų pasirodyti pernelyg egzotiška, bet, geriau pasvarstę, nusiraminame ir gūžtelime pečiais: o kodėl gi ne? (Pats J. Burtas, vedamas smalsumo, parašė knygą apie žiurkę. Ir kodėl ne, tiesą sakant?) Taigi susidomime, vos pradėję mąstyti apie bendrą serijos sumanymą, dar net nespėję perskaityti nė vienos knygos.

Visos jos šioje serijoje panašios viena į kitą: sklandūs esė tekstai, daugybė įspūdingų nespalvotų ir spalvotų iliustracijų, išsamios nuorodos, rinktinė bibliografija ir dalykų rodyklė. Negana to, knygoje apie pelėdas pateikiama labai smulki „pelėdų klasifikacija“ (net 198 rūšys iš viso pasaulio!), o galiausiai – visas sąrašas interneto svetainių ir draugijų, kurios rūpinasi šiais paukščiais. Privaloma padėka fotografams dar syki primena, kaip kruopščiai ir skrupulingai parengta ši knyga: spaudai atrinktos pačios geriausios ir taikliausios nuotraukos bei iliustracijos. Tiek autorius, tiek leidėjas neieškojo lengviausių kelių ir, negailėdami vargo, parengė išties puikią knygą.

Beje, apie autorių. Desmondas Morrisas, ko gero, buvo geriausias įmanomas pasirinkimas. Šiandien jis – garsus ir plačiai žinomas britų biologas ir etologas. Jis gimęs 1928 metais, o per pastarąjį pusę amžiaus (!) vedė televizijos programą „Zoo metas“ (*Zoo Time*) ir išleido knygą „Nuoga beždžionė“ (*Naked Ape*, 1967), sukėlusią tikrą biologinės žmonijos savimonės revoliuciją. Dar apie trisdešimt kitų jo knygų ir publikacijų apima įvairiausias sritis: meno biologiją, gestus, kačių stebėseną ir visą su jomis siejamą kultūrą, gestų kalbą ir laimės prigimtį. Jis rašo sklandžia klasikine anglų kalba, kuri – tikra retenybė šiandien. Jo išmintis trykšte trykšta iš kiekvieno pus-

lapio, ir tai ne savaiminis dalykas, paremtas virtine kitų publikacijų; tiesiog autorius turi ką pasakyti ir žino kaip.

Beje, dėl išminties! Pelėda yra IŠMINTIES SIMBOLIS.

Po visų šitų pagyrų galėčiau daugiau nieko ir neberašyti – užbaigti recenziją šūkiu: „Mielas skaitytoju, pirk knygą ir skaityk!“ Esu tikras, kad tai bus vienas iš smagiausių skaitinių tavo gyvenime. Tačiau tokioms puikios knygos atžvilgiu būtų nedora neišvardyti bent kai kurių jos privalumų.

Pagal nuo antikos laikų gyvuojančią kompozicijos taisyklę, knygą sudaro dešimt skyrelių. Pratarinėje autorius įvardija savo ketinimus: kokio masto kultūrinį pelėdų vaidmenį jis norįs atskleisti. Knygos gale nepateikta nei išvadų, nei santraukos, tačiau tokia bendra ir visų tomų maniera. Ryškūs istoriniai (aišku, ir visai tokie pat biologiniai) knygos skyriai pradunami nuo priešistorinių pelėdų ir baigiami andainyškėčiu Britanijos ministru pirmininku Neville'iu Chamberlainu. 188–189 puslapiuose matome schemą „Pelėdų periodizacija“, kur pavaizduotos prieš 60 milijonų metų gyvenusios fosilinės pelėdos, prieš 30 tūkstančių metų piešti sieniniai pelėdų atvaizdai, Albrechto Dürerio ir Francisco Goya'os piešiniai, Šefildo futbolo klubas „Pelėdos“ (*The Owls*), baltoji pelėda iš pirmojo filmo apie Hari Poterį ir, galiausiai, 2006 metų vaidybinis filmas „Ūbavimas“ (*Hoot*), vaizduojantis, kaip gyvūnų gynėjai gelbsti pelėdas, kurių išlikimui kilo grėsmė dėl vykdomų statybų. Ši skalė puikiai atspindi įvairialypę ir sykiu kaleidoskopišką knygos traktuotę.

Visais laikais pelėdos žmones domino ir žavėjo. Jos neretai minimos, vaizduojamos ir aprašomos. Kiekvienas vaikas nesunkiai atpažins nupieštą pelėdą ir netgi sugebės užbaigti jos atvaizdą. Tačiau mūsų

dienomis, kaip pirmajame knygos puslapyje pabrėžia D. Morrisas, gyvės pelėdos žmonės beveik nėra matę. Tad jie neturi nei jokios asmeninės patirties, susijusios su pelėdomis, nei biologijos žinių apie jas, o tik tai, ką yra išskaitę iš tekstų ar atvaizdų. Pasak D. Morriso, pelėdos atrodo kaip gudrūs seniai, užtat joms ir priskiriama savybė būti „išsmirtingoms“. Mano nuomone, toks teiginys pernelyg supaprastina reikalą. Sakyčiau, paslaptingas naktinis šio paukščio gyvenimas, jo gebėjimas regėti tamsoje ir pranašauti mirtį, šaižus, šiurpą keliantis riksmas ir įprastinės jo buveinės kapinės bei griuvėsiuose sudaro kur kas geresnį archetipinį populiariosios pelėdų mitologijos pagrindą. Antra vertus, aki-vaizdu ir tai, kad pelėdas mėgstama vaizduoti apvaliaveides kaip žmonės, skvarbiomis akimis, o neretai – ir apvilktas dailiais kostiumais. Tokiais atvejais pelėdos labai primena privatų seklį Erkiulį Puaro iš Agathos Christie romanų. Puaro povyza tikrai labai panaši į didįjį apuoką, be to, ir vienas, ir kitas nuolat apsuptas griuvėsių, žudynių ir vaiduoklių. (Beje, garsusis seklys ir vaikšto panašiai kaip pingvinas, kuriam skirta kita „Gyvūnų“ serijos knyga, parašyta Stepheno Martino.)

Gamtoje pelėdos gyvuoja jau mažiausiai 60 milijonų metų. Žmonių kultūroje jos žinomos bent 30 tūkstančių metų. Archeologams ir meno istorikams tikrai ne naujiena, kad tarp Orinjako olų piešinių esama gana tikslių pelėdų atvaizdų. Vis dėlto daugelį maloniai nustebino 1994 m. gruodžio 18 d. Prancūzijoje, Šovė (*Chauvet*) oloje tyrinėtojų aptikta didelė požeminė ertmė su daugybe pavaizduotų gyvūnų: stumbrų, elnių, arklių, raganosių, mamutų ir t. t. Tarp jų esama ir sienoje įrėžto apie 13 colių didumo („natūralaus dydžio“) apuoko, kuris atvaizduotas taip kruopščiai, kad net galime pažinti, jog tai – tipiškas

Bubo virginianus (didysis raguotasis apuokas). Įdomu, kad oloje pavaizduota ir tokių gyvūnų, kurie niekada negyveno urvuose ir nebuvo siejami su požeminiu pasauliu. Todėl galima nepasiduoti pagundai manyti tą akmenyje įrėžtą apuoko portretą esant kulto objektą, įkūnijantį tamsos galias. Vis dėlto mūsų skeptiškumas turi ribas. Juk žinome nemažai priešistorinių urvų Europoje, kur pavaizduota gyvūnų, tarp jų – ir pelėdų / apuokų. Nesunku suprasti, kam pirmykščiams medžiotojams reikėjo piešti savo medžiotamus gyvūnus ir tuos, kurie kėlė jiems grėsmę. Bet kodėl tarp archeologinių radinių aptinkame ne vieną pelėdos atvaizdą ir netgi mažyčių molinių šio paukščio statulėlių? Juk žmonės pelėdų niekuomet nemedžiojo ir nevalgė. O jei jau prisireikė sukurti galingo ir grėsmingo paukščio simbolį, kodėl tada nepasirinko erelio, pelikano, sakalo arba vanago?

D. Morrisas į šį klausimą taip paprastai neatsako, ir mums tenka palikti akmens amžių ir sekti paskui jį link senovės civilizacijų: Babilono, Egipto, Graikijos ir Romos. Jose visose netrūko nei tikėjimų, nei vaizdinių, susijusių su pelėdomis. Pelėdos iš abiejų pusių įrėmimo Mesopotamijos „Nakties karalienės“ bareljefą, o Egipte jų atvaizdus matome hieroglifais, reiškiančiame raidę *m*. Graikijos kultūrą pirmąją Europoje pelėdos tiesiog „apsėdo“: jų atvaizdų pilna ant monetų ir keramikos dirbinių, padariusių didelę įtaką vėlesnei Europos kultūrai. Visuotinai žinoma, kad pelėda buvo deivės Atėnės – Atėnų miesto globėjos – paukštis. Ji taip pat buvo ir požemių pasaulio (Hado) simbolis. Tačiau kultūriniai motyvai niekad nebūna tokie paprasti, tad jokiū būdu nereikėtų painioti šių dviejų senovės graikų mitologijos sparnuočių! Atėnės paukštis buvo pelėdikė (*Athene noctua*), o Hado simbolis – grėsmingos išvaizdos apuokas (*Me-*

gascops). Romėnai pelėdų bijojo, jas laikė nelaimės pranašėmis, savo ūbavimu skelbiančiomis apie artėjančią mirtį. Jei eilinis romėnas kur nors aptikdavo pelėdą, ją nudobdavo ir prikaldavo prie durų, kad saugotų namus nuo bėdos (Europoje dar neseniai toks likimas laukdavo kito naktinio skrajūno – šikšnosparnio. „Gyvūnų“ serijoje jam skirta Judith Halberstam parašyta knyga). Pelėdos būdavo siejamos ir su raganavimu. Pravartu pažymėti, kad vienas iš lotyniškų žodžių, reiškiančių pelėdą (*strix*), viduramžių lotynų kalboje virto *striga* ir ėmė pirmiausia reikšti „raganą“. Antra vertus, romėnai, kaip paprastai, mėgdžijo graikus ir graikiškąją Atėnę su visa simboline jos pelėda pavertė Minerva – išminties deive. Romėnų elitas ėmė išvelgti ir „teigiamą“ pelėdos, kaip neseniai sukauptos išminties įsikūnijimo, prasmę, tuo tarpu Romos *vulgus* ir toliau bijojo bei nekentė šio paukščio.

D. Morrisas trumpai užsimena ir apie kinų ir senovės Amerikos indėnų su pelėdomis susijusius vaizdinius, taip pat pasakoja apie maginį viduramžių Europos gydymo būdą, kai pelėdos kūno dalys būdavo naudojamos kaip privalomi stebuklingojo viralo ingredientai. Tradicinėje Europos žinijoje, sekant Senuoju Testamentu, pelėda laikyta pasibjaurėtinu gyviu. Šis tamsos, o ne šviesos paukštis buvo siejamas su žydais, neįstengusiais pamatyti dieviškos Jėzaus Kristaus prigimties. Nors iš tiesų yra priešingai – pelėdos mato tamsoje, tad jos netruko tapti ir išvalgumo simboliu. Politinėse kalbose pelėdoms priskiriama atstovauti viskam, kas sena ir nesuprantama. Apšvietos retorikoje Bažnyčią imta vadinti ūbajuančia pelėda – pasenusių prietarų sergėtoja, priešiška viskam, kas „šviesu“. (Garsioji F. Goya'os graviūra „Proto miegas gimdo pabaisas“ (1797–1799) kaip tik ir atspindi šią idėją:

viršum miegančio Proto galvos kyta pelėdos ir šikšnosparniai, žr. p. 122.) Vandėjos rojalistai ir kontrrevoliucionieriai nuo 1793 metų vadinosi *chouans*, pagal mažojo apuoko (*Asio otus*) riksmą.

Šiaip ar taip, „išmintingoji pelėda“ galutinai iš liaudies kultūros nedingo. Esama išties įdomių papročių, kuriuose figūroja pelėdos. Pavyzdžiui, Škotijoje pelėdžiukė kartais dalyvauja vestuvių ceremonijoje. Prižiūta už saito, ji paleidžiama skristi ir turi paduoti pabroliui vestuvinius žiedus (žr. 55 puslapyje spalvotą nuotrauką iš 2008 metais vykusių vestuvių). Žinoma, pelėda tam būna specialiai mokoma ir kruopščiai prižiūrima.

Atskiras skyrius vadinasi „Pelėdos heraldikoje“. Jame aptariama, kaip šie paukščiai vaizduojami heraldinėse knygosose ir paveiksluose nuo pat XVI amžiaus. D. Morrisas aistringai nagrinėja kai kuriuos itin gražius bei sudėtingus herbus ir emblemas, kuriuose figūroja pelėdos, ir pateikia nemažai įdomių hipotetinių interpretacijų. Tiesą sakant, visiškai tokią pat heraldinę pelėdą galima ir šiandien aptikti daugelyje sričių – sporto, politikos, švietimo. Kitame skyriuje analizuojamos pelėdos literatūroje. Panašu, jog Anglijoje kai kurie itin ekscentriški autoriai ypač daug dėmesio yra skyrę pelėdoms „literatėms“:

Tolesniame skyriuje pateikiama įdomių pelėdų įvaizdžių iš Afrikos, Amerikos indėnų ir eskimų kultūrų. Tenykščiai dailininkai ir dabar mielai naudoja pelėdos motyvą. Iš žinomų Europos menininkų tik nedaugelį galėtume pavadinti garsiais pelėdų vaizduotojais, tačiau tarp jų esama tokių įžymybių, kaip Hieronymus Boschas, Albrechtas Düreris, Michelangelo, Francisco Goya, Edwardas Learas, Pablo Picasso, René Magritte. P. Picasso garsėjo dar ir tuo, kad savo studijoje laikė gyvą pelėdą.

Versdami painios kultūrinės pelėdų istorijos puslapius D. Morriso knygoje, nejučiom savęs klausiamo: o kada gi pagaliau pasirodys biologas profesionalas? Į šį klausimą atsako du ilgoki skyriai knygos gale („Įprastos pelėdos“ ir „Neįprastos pelėdos“). Pelėdos – tobuli naktiniai plėšrūnai. D. Morrisas išsamiai aprašo jų akių sandarą, gebėjimą kone 360 laipsnių kampu pasukti galvą ir neįtikėtiną jų klausą. Visa tai yra tiesiog gamtos stebuklas! Pavyzdžiui, pelėdos ausys, pasirodo, yra asimetriškos. Tad dėl garso bangų interferencijos pelėda gali nepaprastai tiksliai nustatyti, kur yra auka, ir sekti jos judėjimo kryptį. Šiaurėje, spygliuočių taigoje, naktimis tvyro kone spengianti tylą, tad kokioms tobulos reikia klausos, kad išgirstum pelės kojyčių trepenimą! Užtat triukšmingame atogrąžų miške pelėdai tenka susidurti su dar didesniais sunkumais: kaip kurtinančiame žiogų čirpimo ir varlių kurkimo chore atskirti smulkaus graužiko krebždėjimą? Kai kurios pelėdos medžioja priešaušriu, tada praverčia ir regėjimas. D. Morrisas nuodugniai aprašo pelėdų medžioklės ir mitybos būdus, nepamiršdamas ir specifinio jų atryjamo gniutulo. Pelėdų balsai skiriasi, bet visų jų riksmas kelia šurpą ir anaipol nepasižymi melodingumu. Knygoje gyvai pasakojama, kaip jos poruojasi, suka lizdus, kaip peri ir gina jauniklius. Puikus dalyko išmanymas leidžia autoriui pateikti pribloškiamų faktų. Pavyzdžiui, pelėdos padeda po keturis kiaušinius, bet skirtingomis dienomis. Užtat jeigu jaunikliams trūksta maisto, vyresnieji ir didesnieji pelėdžiukai suryja mažesnius broliukus ir sesutes.

Pelėdos D. Morrisą aiškiai žavi. Jis su meile dėsto, kaip tobulai sudarytos jų plunksnos. Tačiau šių paukščių jis neidealizuoja. Kai bando nusakyti jų balsą, neprilygstama ir neįtikėtinai žodinga jo anglų

kalba puikiai atskleidžia, kaip baisiai tas riksmas rėžia ausį. „Sakoma, kad pelėdos ūbaujia, bet iš tiesų jos veikiau klykia, rėkia, džeržgia ar spiegia. O kai kurios dar ir urzgia, knarkia, byzgia, kosti ar skambčioja. Pasitaiko tokių, kurios primena netepatas mašinas ar neužsivedantį variklį. Kitas galėtum supainioti su milžiniškais žiogais ar palaikyti kokio kiaušinio terjero ir gibono mišrūnu. Tiktai stambesnės pelėdų rūšys pasižymi kiek labiau tęsiamais, švelnesniais balsais, bet net ir tos primena apsimetėlius vaiduoklius mažiems vaikams gąsdinti“ (p. 161).

Keistą dalyką, vadinamą „pelėdos puolimu“, kai visas pulkas paukščių susivieniję dienos metu užpuola vienišą pelėdą, graikiškai aprašė dar Aristotelis, o lotyniškai – Plinijus Vyresnysis. Tokie vaizdai gana mėgstami ir vėlesnėje Europos tapyboje. Panašių atvejų tikrai pasitaiko – pelėdos aukos naudojasi proga atkeršyti plėšrūnei. Skyriaus apie įprastas pelėdas pabaigoje užsimenama dar ir apie šių laikų madą rūpintis pelėdų apsauga. Pradėję skaityti apie „neįprastas pelėdas“, rasime aprašytas didžiausias ir mažiausias žinomas pelėdų rūšis, taip pat jau išnykusią didžiąją Bahamų pelėdą (*Tyto pollens*), kuri neišgyveno, iškirtus miškus. (N. Chamberlainas kadaise prisidėjo prie tų miškų kirtimo, tad pelėdos bus jį apkerėjusios: štai kodėl jis pasirašė Miuncheno sutartį!)

Galėčiau dar ilgai pasakoti įvairius knygos turinio fragmentus, bet verčiau padarysiu keletą „teorinių“ išvadų. Nuostabu matyti, kad biologinė knygos dalis eina paskui mitologinę. Įprasčiau būtų pirmiausia aptarti pelėdų biologiją, o tik paskui kalbėti apie jų vaidmenį žmonijos istorijoje. Tačiau D. Morrisas renkasi priešingą būdą, ir knyga tampa daug įdomesnė. Vis dėlto sveikas protas siūlytų daryti atvirkščiai.

Kadangi knygos apimtis nedidelė, be to, joje yra gausybė puikių iliustracijų, papildomos medžiagos ir t. t., tai kiekvienai temai aptarti lieka nedaug vietos. Štai kodėl, užvertęs knygą, skaitytojas lieka nepatenkintas ir nori dar daugiau sužinoti apie tą fantastišką paukštį.

Kaip tik toks ir buvo šios knygų serijos sumanymas: paskatinti skaityti daugiau.

Suprantu, kad literatūrai skirtas skyrius irgi buvo ribotas. D. Morrisas neturėjo galimybės išsamiai panagrinti net ir anglų literatūros. O apie pasaulinę literatūrą knygoje nė neužsimenama. Taigi būsimiems pelėdų ekspertams šiuo atžvilgiu lieka dar nearti dirvonai.

Vis dėlto, rašydamas recenziją žurnalui, norėčiau pridurti dar vieną įdomų momentą. Garsus viduramžių anglų eilėraštis „Pelėda ir lakštingala“ yra žinomas nuo XII ar XIII amžiaus. Jame atspindima mokslinė diskusija: pamačiusi pelėdą, lakštingala ima kritikuoti jos išvaizdą ir elgesį. Kiti paukščiai nutaria surengti jūdvių disputą. Pelėda samprotauja logiškiau, tačiau lakštingala atsilygina jai plūsdamasi. Rankraštis taip ir baigiasi – be jokio aiškumo. Ne sykį bandyta perprasti šio eilėraščio prasmę. Vieni jame išvelgia alegorinį asketo (t. y. pelėdos) ir kiek atsainesnio požiūrio į tikėjimą atstovo (lakštingalos) ginčą. Kiti mato išryškintą skirtumą tarp vienuolių regulos ir pasaulietinio tikėjimo. Iš įdomesnių aiškinimų knieti paminėti ir tokį: eilėraštis parodijuoja karaliaus Henriko II ir vyskupo Tomo Beketo santykius. (Spėkit, kuris iš jų yra pelėda?) Aišku tik viena: kūriny s remiasi kultūrine abiejų paukščių priešprieša. Pelėda – nakties paukštis, ji nemoka čiuobėti. Jos priešingybė – paukščiai čiuobonėliai, tarp kurių didžiausias dienos giesmininkas yra viversys, o naktinė gražiausių trelių karalienė – lakštingala.

Knygoje D. Morrisas aiškiai išsako požiūrį, kad „kultūra“ – svarbiau už „natūrą“; taigi ir „mitinė pelėda“ – toli gražu ne tas pat, kas „biologinė“. Antai iš tiesų pelėdos protu nepasižymi. Štai varnos tikrai yra protingos: jos geba nustatyti problemą ir neretai randa būdą, kaip ją išspręsti. Tuo tarpu pelėdos – lyg paprasti vienakrypčiai mechanizmai: tupi sau ir tyko, pamačiusios puola, nužudo ir sulesa, o paskui miega – visai kaip milžiniškos gyvatės. Jokių sudėtingų problemų jos nesprenžia. O visa gausi ir išmoninga pelėdų „mitologija“ – mūsų vaizduotės produktas.

Knygoje D. Morrisas trumpai aprašo ir pelėdų virškinimo specifikos tyrimų rezultatus (p. 159–160). Raumeningame savo skrandyje pelėdos kaupia nesuvirškintas lesalo dalis, suspaudžia jas į gniutulą, palaiko skrandyje apie dešimt valandų ir išvemta. O tada būna pasirengusios vėl medžioti. Biologai susmulkina ir ištiria tokius gniutulus, kad nustatytų, kiek ir kokių graužikų pelėda surijo. Taip gaunamas gana tikslus pelėdos gyvenamosios teritorijos gyvūnijos vaizdas. (Knygoje minimos ir svarbiausios šių tyrimų interneto svetainės: *pelletsinc.com* arba *pellet-lab.com*, *owlpellets.com* ir *owlpelletkits.com*.) Negaliu išverti nesugretinęs šių tyrimų su lyginamąja kultūros istorija: čia irgi paprasti (lengvai virškinami) faktai apie praeitį atskleidžia kur kas mažiau nei keisti ir kieti (nesuvokiami) dalykai. Negana to, ir šiuolaikiniai literatūros tyrinėtojai iš šių biologų rastų ko pasimokyti, tačiau gal verčiau šios analogijos neplėtosiu...

Esminis klausimas, keliamas knygoje apie pelėdas, būtų toks: kodėl visokie šiurpūs vaizdiniai ir mitai apie jas yra taip išplitę? Ir kodėl vienose kultūrose jie kur kas mažiau gyvybingi nei kitose? Kokiu būdu visai greta viena kitos sugyvena tokios priešingybės, kaip pelėda – mirties

paukštis ir pelėda – bibliotekų ir universitetų simbolis? Nedaugelis pajęgtų atsakyti į tokius klausimus. Vienas iš to nedaugelio – D. Morrisas, nepaprastą kiekį įvairialypių žinių sukaupęs žmogus. Bet, laimei, mūsų dienomis tokių žmonių esama ir daugiau. Prisiminkime kad ir jau minėtą analogišką knygą apie šikšnosparnį ir jos autorę J. Halberstam, „Gyvūnų“ serijos redaktorių kolegijos narę. Ji yra anglų ir amerikiečių kultūros, etnologijos ir lyčių studijų profesorė, paskelbusi darbų apie gotinį siaubą, monstrų technologijas, moterų vyriškumą, homoseksualumo teorijas ir kt. Visos šios temos tam tikru atžvilgiu apima ir šikšnosparnį, ar, veikiau, šikšnosparnis gali figūruoti visuose šiuose darbuose. Turbūt ir pelėdų klausimą galima panašiai išspręsti, pasitelkiant tarpkultūrinių ir tarpdalykinių tyrimų specialistus.

Žinoma, nė viena knyga nėra beribė. Tad nesiskųsiu, jog negalėjau aptarti kitų dalykų, pavyzdžiui, pelėdų būstų. Iš esmės jos – labai nevykusios „statybinių kės“: užuot sukusios lizdą, pasiieško drevės ir gyvena ten kaip atsiskyrėlės. Ši taisyklė negalioja tik rausiančiosioms pelėdikėms; jas galima pamatyti ir po kelias šeimas besibūriuojančias prie savo urvų. Anglai tokius pulkus vadina „pelėdų parlamentais“. D. Morrisas rašo: „Neaišku, ar toks pavadinimas atsirado dėl to, kad šie paukščiai laikomi išmintingais, ar kad tikima, jog jie – nedori“ (p. 143). Ši pašaipa remiasi įdomia anglų kalbos frazeologija. Tik dviejų rūšių paukščiai turi „parlamentus“ (taip apibūdinamas jų būriavimasis, pulkavimasis): kovai ir pelėdos. Šiuo atveju „parlamentas“ yra bendrinis kuopinis angliškas daiktavardis, kurio kilmė nevisiškai aiški. Galiausiai belieka pastebėti, kad mūsų dienomis „pelėdų parlamentas“ tapo kai kurių alternatyviosios muzikos grupių prekinio ženklu! Tikiuosi, jog ne

dėl to, kad jų kuriama muzika primena pelėdų ūbavimą...

Ir jau visai baigiant kalbą, tenka apgailėstauti, kad, pavyzdžiui, knygoje neužsiminta apie *Eulenspiegel*. Tilis Ulenšpigelis – bene garsiausias vėlyvųjų viduramžių ir ankstyvojo renesanso olandų literatūros triksteris. Jo nuotykiškai – tai realaus pasaulio parodija, apverčianti viską aukštyn kojomis. Jo vardas reiškia „pelėdų veidrodį“ – ši aliuzija akivaizdi iliustracijose. Tai dar vienas matmuo, praturtinantis mūsų pelėdų „kultūrą“. Skirtingais vardais šis veikėjas labai išpopuliarėjo daugelio Europos tautų folklore.

Perskaičius šią knygą, neišvengiamai magą padaryti tam tikras filosofines ar teorines išvadas apie gamtos ir kultūros, biologijos *versus* ideologijos santykius. Knyga – gera, o jos autorius – išmintingas, tad tokių samprotavimų nereikėtų vengti. Vis dėlto leidinio tikslas yra paprastesnis: tai ilgas ir gražus pasakojimas apie nuostabų paukštį, o ne koks nors gyvybės ir kultūros manifestas.

Nuoširdžiai rekomenduočiau visiems tiek apskritai visą „Gyvūnų“ seriją, tiek atskirai knygą „Pelėdos“. Žinoma, tarp penkiasdešimties serijų sudarančių knygų gali pasitaikyti ir geresnių, ir prastesnių. Juk nelengva sujungti į visumą biologiją ir kultūros istoriją! Vis dėlto D. Morrisas su šia užduotimi puikiai susitvarkė. Taigi galima nuoširdžiai pasakyti, kad jo knyga apie pelėdas – „žvėriškai“ gera; ji tiks net paskaityti prieš miegą – aišku, jei skaitytojo negąsdina naktinis pelėdų ūbavimas.

Su pelėdomis siejami vaizdiniai kiekvienoje šalyje skirtingi. Čia pakanka erdvės ir lyginamajam skirtumų bei panašumų Europos folklore tyrimui.

Vilmos Voigt

Iš anglų kalbos vertė Lina Būgienė